

XORIJIY NAVLAR ASOSIDA URUG‘IDAN EKILGAN PISTA NIHOLLARINING LALMI MAYDONLARDA O‘SISHI VA SAQLANIB QOLISHI

Xolmatova Saidaxon Qurbonboy qizi

Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

ORCID: 0009-0006-3790-7046

Xudaynazarova Nargiza Xudoyarovna

Pistachilik ilmiy-tajriba stansiyasi katta ilmiy xodimi, q.x.f.f.d.

ORCID: 0009-0002-0596-491X

Eshankulov Bobomurod Inayatovich

O‘rmon xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, q.x.f.f.d., katta ilmiy xodim

ORCID: 0009-0005-2634-5319

Annotatsiya. Ushbu maqolada xandon pistaning xorijiy navlari urug‘ avlodining lalmi sharoitlarda dastlabki yillarda o‘shishi haqida ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan. Unga ko‘ra, urug‘lar doimiy o‘shish joyiga ekilgandan so‘ng uch yilda Axmadi - 72,9 sm, Akbari - 94,6 va Fandugi - 51,2 sm bo‘y cho‘zgannligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: xorijiy, pista, hosil, sifat, lalmi, tog‘ va tog‘oldi, sug‘oriladigan, nav, raqobat.

Аннотация. В статье представлены данные о росте в первые годы семенного потомства зарубежных сортов фисташки в богарных условиях. Установлено, что через три года после посадки семян на постоянное место высота сеянцев составила: у Ахмади - 72,9 см, у Акбари - 94,6 см и у Фандуги - 51,2 см.

Ключевые слова: зарубежный, фисташка, урожай, качество, богарные условия, горы и предгорья, орошаемые участки, сорт, конкуренция.

Abstract. The article presents data on the growth of seed progeny of foreign pistachio varieties in the first years under rain-fed conditions. It was found that three years after planting the seeds in a permanent place, the height of the seedlings was: for Akhmadi - 72.9 cm, for Akbari - 94.6 cm and for Fanduga - 51.2 cm.

Keywords: foreign, pistachio, yield, quality, rainfed conditions, mountains and foothills, irrigated areas, variety, competition.

Kirish. Dunyo mamlakatlaridan Eron, AQSH, Turkiya, Suriya, O‘rta Yer dengizi mamlakatlarida pistachilik rivojlangan bo‘lib, har yili pista yong‘oqmevasidan 1 mln. tonna atrofida hosil yig‘ib olinadi. Hosil yetishtirish bo‘yicha Eron va AQSH yetakchilik qiladi hamda raqobat olib boradi. Bu davlatlar o‘rtasida o‘z yong‘oqmevasining sifatini yaxshilash va shu orqali dunyo bozorini egallash uchun juda kuchli raqobat ketmoqda. Hozirgi kunda Eronning Ahmadi, Akbari, Fandugi nomli xandon pista navlari dunyo bozorida o‘z o‘rniga ega bo‘lsada, AQSH o‘zining Kerman va boshqa navlari bilan jiddiy raqobat olib bormoqda.

Bizni pistazorlarimizdan farqli ravishda - bu ikki davlatda pistazorlar asosan sug‘oriladigan maydonlarda o‘stiriladi va to‘liq yong‘oqmeva olishga qaratilgan. Oxirgi yillarda bizda ham pistazorlar sug‘oriladigan maydonlarda kam miqdorda bo‘lsa ham o‘stirila boshlandi. Shunday bo‘lsada hozircha lalmi maydonlar xandon pista plantatsiyalari o‘shishi uchun asosiy zahira maydonlari bo‘lib turibdi. Mamlakatimizning tog‘ va tog‘oldi lalmi hududlardagi katta maydonlarda pistazorlar barpo etish imkoniyati mavjud. Shuni hisobga olgan holda xandon pistaning xorijiy navlari urug‘larini lalmi maydonlarda o‘shishini o‘rganish maqsadida ilmiy-tajribalar o‘tkazildi [1; 3; 5].

Materiallar va uslublar. Xorijiy pista navlarining plantatsiyalarini barpo etish lalmi sharoitda amalga oshirilgan. Bunda lalmi sharoitlarda o‘sayotgan xorijiy navlar nazoratdagi mahalliy BN-25 shakl bilan taqqoslangan. Olingan tadqiqot natijalari lalmi sharoitda o‘sgan xorijiy pista navlari o‘zaro solishtirilib tahlil qilingan. Har bir nav urug‘ avlodining o‘shish ko‘rsatkichlari M.Qalandarov [2] uslubi, fenologik fazalarini

baholash G.M.Chernova, G.Olexnovichlar [4] uslubi bo‘yicha aniqlangan.

Natijalar va munozara. O‘zbekiston sharoitida pistazorlar asosan lalmi maydonlarda joylashgan. Xorijiy pista navlarini bizning quruq va issiq iqlimli sharoitda o‘shish imkoniyatlarini baholash maqsadida lalmi maydonlarda tajribalar o‘tkazildi. Bunda mahalliy pista nazorat varianti sifatida va Axmadi, Akbari va Fandugi navlari urug‘lari ekib o‘rganildi.

1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, urug‘lar ekilgan yilda pista ko‘chatlari bo‘yi, ildiz tizimi va ildiz bo‘yni nisbati deyarli farq qilmagan bo‘lsadi, mahalliy pista boshqa navlardan ustunlik qilganini ko‘ramiz. Eng yomon ko‘rsatkich Fandugi navi urug‘ avlodida kuzatildi.

2-jadvalda urug‘lar ekilgan yildan keyingi ikkinchi yilda lalmi sharoitda pista ko‘chatlari bo‘yi jihatdan Eron pista navlari urug‘ avlodi nazoratdagi mahalliy pistaga nisbatan Akbari navi 20,0 sm, ildiz bo‘yni 10,5 mm, Axmadi navi 17,0 sm, ildiz bo‘yni 9,0 mm, Fandugi navi 16,5 sm, ildiz bo‘yni 8,5 mm tashkil qilib barcha ko‘rsatkichlari bo‘yicha ustunlik qilgan bo‘lsada, saqlanib qolish darajasi bo‘yicha mahalliy pista ustunlik qildi. Saqlanib qolish bo‘yicha eng yomon ko‘rsatkich Akbari navi urug‘ avlodida kuzatildi, bunga asosiy sabab ko‘chatning yirik massa hosil qilishi natijasida namlikni yetmay qolishi bilan izohlanadi.

3-jadvalga ko‘ra urug‘lar ekilgan yildan keyingi ikkinchi yilda lalmi sharoitda pista ko‘chatlari bo‘yi jihatdan Eron pista navlari urug‘ avlodi Akbari navi 94,6 sm, ildiz bo‘yni 18 mm, Axmadi navi 72,9 sm, ildiz bo‘yni 16 mm, Fandugi navi 51,2 sm, ildiz bo‘yni 15 mm tashkil qilib barcha ko‘rsatkichlari bo‘yicha ustunlik qilgan

**“GLOBAL IQLIM O‘ZGARISHI SHAROITIDA BOG‘DORCHILIKNI
RIVOJLANTIRISHNING BARQAROR INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI”
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLAR TO‘PLAMI**

 agrokimyo.uzsci.uz karantinjurnali

1-rasm. Xandon pistaurug'larini stratifikasiyadan keyin ekishga tayyorlash jarayoni

2-rasm. Urug'larni doimiy o'sish joyiga ekish

3-rasm. Fenologik jarayonlarni qayd etish

4-rasm. Plantasiyadagi xandon pista ko'chati (iyun)

Urug'idan ekilgan xorijiy pista navlarining lalmi sharoitda birinchi yildagi o'sish va saqlanib qolish ko'rsatkichlari
(Dala sinov-tajribasi O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot institutiga qarashli Pistachilik ilmiy-tajriba stansiyasi 2021 yil)

1-jadval

T/r	Pista navi	Ekilgan sana	O'lchangan sana	Asosiy tana balandligi			Ildiz uzunligi			Ildiz bo'yni diametri			Saqlanib qolish darajasi, %
				sm	%	P%	sm	%	P%	mm	%	P%	
1.	Mahalliy (nazorat)	27.03	25.09	8,0±0,3	100	3,0	60,0±1,9	100	3,2	2,0±0,1	100	3,0	86,6
2.	Axmadi	27.03	25.09	6,0±0,2	75	2,9	36,0±1,3	60	3,5	2,0±0,1	100	2,4	76,6
3.	Akbari	27.03	25.09	7,0±0,2	87	3,2	40,0±1,4	67	3,5	2,5±0,1	125	4,3	70,0
4.	Fandugi	27.03	25.09	5,5±0,4	69	4,0	46,0±1,2	128	2,6	1,5±0,1	75	2,5	83,3
EKF _{0,5}				0,3			2,4			0,08			

2-jadval

Urug‘idan ekilgan xorijiy pista navlarini lalmi sharoitda ikkinchi yildagi o‘shish va saqlanib qolish ko‘rsatkichlari
(Dala sinov-tajribasi O‘rmon xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot institutiga qarashli Pistachilik ilmiy-tajriba stansiyasi 2022 yil)

T/r	Pista navi	Asosiy tana balandligi			Ildiz bo‘yni diametri			Saqlanib qolish darajasi, %
		sm	%	P%	mm	%	P%	
1	Mahalliy (nazorat)	20,0±0,7	100	3,5	7,0±0,2	100	3,3	83,3
2	Axmadi	17,0±0,4	85	2,5	9,0±0,2	128	2,6	76,6
3	Akbari	20,0±0,8	100	3,7	10,5±0,4	150	4,0	70,0
4	Fandugi	16,5±0,7	82	4,3	8,5±0,2	121	2,7	83,3
EKF _{0,5}							0,09	

3-jadval

Urug‘idan ekilgan xorijiy pista navlarini lalmi sharoitda uchinchi yildagi o‘shish va saqlanib qolish ko‘rsatkichlari
(Dala sinov-tajribasi O‘rmon xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot institutiga qarashli Pistachilik ilmiy-tajriba stansiyasi 2023 yil)

T/r	Pista navi	Asosiy tana balandligi			Ildiz bo‘yni diametri			Saqlanib qolish darajasi, %
		sm	%	P%	mm	%	P%	
1	Mahalliy (nazorat)	42,0±1,3	100	3,0	14,0±0,5	100	3,8	83,3
2	Axmadi	72,9±1,9	173	2,7	16,0±0,5	114	2,8	76,6
3	Akbari	94,6±2,8	225	3,0	18,0±0,8	128	4,4	70,0
4	Fandugi	51,2±1,7	122	3,4	15,0±0,4	107	2,9	83,3
EKF _{0,5}							0,16	

bo‘lsada, saqlanib qolish darajasi bo‘yicha mahalliy pista ustunlik qildi. Saqlanib qolish bo‘yicha eng yomon ko‘rsatkich Akbari navi urug‘ avlodida kuzatildi, bunga asosiy sabab qo‘chatning yirik murga hosil qilishi natijasida namlikni yetmay qolishi bilan izohlanadi.

Xulosa. Xandon pistaning xorijiy navlari asosida urug‘idan

pistazorlar barpo etish mumkin bo‘lsa-da, bu navlar lalmi sharoitda o‘shishga qiyinaldi. Buni ularning ona daraxtlari asosan sug‘oriladigan maydonda o‘shishga moslashganligi bilan izohlash mumkin. Shunday bo‘lsa-da, xandon pistaning o‘zi qurg‘oqchilikka chidamli tur ekanligi sababli, ularning saqlanib qolishi yuqori ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Ёкубов Н.Н., Холмуротов М.З., Эшанкулов Б.И. Особенности фенологических фаз вегетативно размноженных перспективных сортов и форм фисташки настоящей. Труды по интродукции и акклиматизации растений. ISBN 978-5-6047339-1-2. 272-275. 2021. С. 272-275.
2. Qalandarov M.M. Daraxtzorlarda ilmiy tadqiqot ishlarida taksatsiyaga oid o‘lchashlar va hisoblash usullari // O‘zbekiston agrar fani xabarnomasi jurnali. – Toshkent, 2022. – № 4. – 138-146 b.
3. Лаптева Р.А. Эшанкулов Б.И., Худайназарова Н.Х. Иранские сорта фисташки настоящей. Труды по интродукции и акклиматизации растений. ISBN 978-5-6047339-1-2. 2021. С. 297-299.
4. Чернова Г.М., Олехнович Г.С. Методика комплексной оценки сортов и перспективных форм фисташки по хозяйственно-биологическим признакам // Биоэкология орехоплодовых лесов и геодинамика в Южном Кыргызстане. ЮОНАН Кырг. Респ. – Джалал-Абад, 1998. – С. 53–61.